

SEÇİM SİSTEMLERİ VE ÜLKEMİZDEKİ UYGULAMA*

Murat GÜVENİR

GİRİŞ

Seçim, bir toplumda yönetilenlerin, yönetenleri belirlemesi ile sonuçlanan, usuller, hukuki ve maddi işlemler bütünüdür¹. Seçim, klasik demokrasideki "temsili" ilkesinin sonucu olarak uygulanan bir mekanizmadır.

"Temsili Rejim" adı verilen yönetim biçimi; tarihsel gelişme içinde, kralların mutlak egemenliğine son vermek ve siyasal iktidarın aristokrasiden burjuvaziye geçmesini kolaylaştırmak amacıyla gündeme getirilmiştir. O nedenle seçim olgusunun gelişmesi ve uygulanması ile, bir toplumsal sınıf olarak burjuvazinin gelişmesi ve siyasal iktidara talip olması arasında doğrusal bir orantı vardır.

Seçim sistemleri; ulusal egemenliğin fiilen sahibi olduğu kabul edilen yurttaşların, belirli bir süre için kendi yerlerine ülkeyi yönetecek olanları ne şekilde seçeceklerini, verdikleri oyların nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulacağını gösterir. Bu esaslar, Seçim Yasaları ile saptanır ve düzenlenir².

Demokratik iktidar, halkın tercihlerine göre kurulmalıdır. Başka bir deyişle meşru iktidar, kaynağını halkın rızası ve onayından alan iktidardır. Thomas d'Aquin ve Padovalı Marsilius gibi düşünörlere göre, 'iktidarı gaspeden, yani onu zorla ele geçiren kimseye boyun eğilmemelidir. Çünkü zorbalıkla kurulmuş bir iktidar, halk muvafakatından yoksun bir iktidardır³. Demokrasinin egemen olduğu top-

* Yazıyı okuyup, değerli eleştiri ve katkılarda bulunan Doç. Dr. Cem Eroğul'a teşekkür ederim.

¹ Jean Marie Cotteret, Claude Emeri, Seçim Sistemleri (Çev: Tanju Gökçöl), Gelişim Yayınları, İstanbul, 1975, s. 9

² Halim Tefvik Alyot, "Demokrasi ve Seçim Sistemleri", Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1949, s. XXVIII.

³ Aktaran: Tunçer Karamustafaoğlu, Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. XII.

lumlarda bu "muvafakat" yönetilenler tarafından, belli aralıklarla yapılan seçimler ile ortaya konur. O nedenle, seçim "seçmenlerin bu muvafakat ile ilgili olarak rasyonel ve irrasyonel davranışlarının etkisi ile kazanmış oldukları kanaat ve vaziyet alışlarının sayıca tesbiti"⁴ olarak tanımlanabilir.

Seçmenlerin tercihlerinin değerlendirilmesinde benimsenen sistem; yani seçmenlerin nasıl oy vereceklerini, kimlerin seçme ve seçilme hakkına sahip olduğunu, oyların değerlendirilmesinde hangi esaslara ve ölçütlere uyulacağını v.b.ni düzenleyen hukuksal kalıp, seçim sonuçlarında ve dolayısı ile bir ülkenin siyasal yaşamında önemli rol oynamaktadır.

Genellikle seçim mevzuatı birbirinden farklı iki bölümden oluşur:

İlk bölüm; seçme, seçilme, oy verme ve oyların değerlendirmesi ile ilgilidir. Bu bölümde yer alan hükümlerin amacı, genel oy ilkesini gerçekleştirmektir.

İkinci bölümde ise; bireysel kanaatlerin ifadesini sağlama ve temsil ilkesini gerçekleştirme amacına yönelik "seçim usulü" ile ilgili işler düzenlenir⁵.

I — SEÇİM HUKUKU

Genellikle uygulanacak seçim sistemi ve seçim işlerinin diğer ayrıntıları ile ilgili düzenlemeler, anayasalarda değil, seçim yasalarında yer alır. Seçime ilişkin düzenlemeler; bir toplumdaki sosyal değişme, siyasal gelişme ile yakından ilgilidir. Toplumsal değişme ve gelişmeye koşut olarak sık sık değiştirilmeleri gerekebilir⁶. Genellikle anayasanın bir maddesini değiştirmek, yasaları değiştirmekten daha zordur. O nedenle seçimin ayrıntılarına ve özellikle seçim sisteminin türüne ilişkin düzenlemeler, anayasalarda değil seçim yasalarında ele alınır.

Ülkemizde 1961 Anayasası hazırlanırken nisbi temsil sistemi lehinde elverişli bir hava vardı. 27 Mayıs öncesinden beri, bazı çevrelerce nisbi temsil, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından sayılıyordu. Buna karşın, nisbi temsil ilkesi 1961 Anayasasında yer alma-

⁴ Nermin Abadan Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s. 96.

⁵ Fahir Armaoğlu, Seçim Sistemleri, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 4.

⁶ Genellikle en çok değişiklik yapılan yasalardan biri de seçim yasasıdır.

miş, "Türkiye'de ilk defa denenecek olan bir sistemin anayasa kuralı olarak dondurulması istenmemiştir."⁷

Özgür ve Dürüst Seçim :

Bir seçim rejiminin, demokratik ilkelere ve kurallara uygun olabilmesi için, içermesi gereken bazı temel koşullar vardır:

1) Meclisin milleti tam olarak temsil edebilmesi için, ülkenin her bölgesinin parlamentoya gerçek önemine uygun miktarda (yani nüfusu ile orantılı olarak) temsilci göndermesi gerekir.

2) Seçmenlik hakkı genel olmalı ve hiçbir yurttaş zümresi ("kısıtlı" ve "mahcur" olanlar hariç) bu haktan yoksun bırakılmamalıdır. Başka bir deyişle genel oy ilkesine uyulmalıdır.

3) Seçim yasası, seçmenlik hakkına sahip olan yurttaşların tümünün, seçmen listelerine yazılmalarını sağlamak için gerekli önlemleri almalıdır.

4) Seçim yasası, yurttaşlara seçilmek için adaylıklarını koymaları konusunda tam bir özgürlük sağlamalıdır.

5) Yasa, seçim işlemlerinin tümü ile samimiyet ve dürüstlüğüne sağlamalıdır.

6) Yasa, oy verme işleminde gizliliği ve serbestliği sağlamalıdır.

7) Yasa, oy verme işlemlerini kolaylaştırmalıdır.

8) Seçimlere birden fazla siyasal parti katılmalıdır.

9) Seçimlere katılan tüm partilere, devlet tekelindeki kitle iletişim araçlarından, eşit oranda yararlanmaları koşuluyla, propaganda yapma hakkı tanınmalıdır.⁸

Seçim, ancak özgür bir ortamda ve dürüst olarak yapılırsa geçerlidir. Seçmenin oyunu kullanması sırasında herhangi bir baskı ya da zorlama karşısında kalmaması özgür seçimin; açıklanan seçim sonuçlarının, seçmenlerin seçimine uygun olması da dürüst seçimin temel gereğidir. "Oylamanın özgürlüğüne ve dürüstlüğüne saygı gös-

⁷ Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1978 (Üçüncü Bası), s. 11.

⁸ Vandenbulcke, "Seçim Kanunumuz Hakkında Belçika Seçim İşlerini Tanzim ve İdare Eden İçişleri Bakanlığı Genel Müfettişlerinden Hukuk Doktoru Vandenbulcke Tarafından Verilen Mütalaa", Türkiye'de ve..., s. V-VIII.

terilmesi, seçim sistemlerini koşullandıran bir teknikler ve usuller dizisi ile güvence altına alınır.”⁹

Bu noktada genel ve eşit oy ilkeleri üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır :

Zenginlik ve öğrenim derecesi, ekonomik ve sosyal statüsü ve cinsiyeti ne olursa olsun; bir toplumdaki vatandaşların tümünün (yaş sınırı hariç tutulmak koşuluyla) oy sahibi olmasına genel oy, bu nitelikler gözönünde tutulmadan her vatandaşın kullandığı oyun, bir tek oy olmasına da eşit oy denir¹⁰.

Günümüzde olağan sayılan bu ilkelerin gelişimi uzun yıllar süren savaşlar sonucu olmuştur. Tüm yurttaşların, oyları aracılığı ile yönetime katılmaları çok yenidir. Bu açıdan, “dünyanın en eski demokrasileri diye bilinen ülkelerinin, örneğin İngiltere’nin, aslında yüzyıllar boyu ‘genel’ ve ‘eşit oy’ ilkesini benimsemeden kaldıkları, çok dar bir egemen çevre içinde ‘parlamento oyunu’ oynadıkları unutulmamalıdır.”¹¹

“Klasik demokrasinin beşiği” olarak bilinen İngiltere’de, 21 yaşından büyük her bireye oy kullanma hakkı tanıyan yasa, ancak 1918’de yürürlüğe girmiştir. Genel oy karşısındaki klasik kısıtlamalardan biri olan, “oy kullanmak için belli bir oranda vergi vermek” koşulu, A.B.D.’de 1964’e kadar geçerliğini korumuştur. Sözü edilen ülkedeki bu kısıtlamanın amacı, “kamu hayatının düzeyini yükseltmek perdesi altında”, Güney eyaletlerinin çoğunda zencilerin oy kullanmalarına engel olmaktı¹². Oy kullanma, “nüfus başına vergi” (“poll-tax”) adı verilen iki ya da üç dolarlık küçük bir miktar vergi ödemeye bağlıydı. Sonradan A.B.D. Anayasasının 24. maddesinde yapılan değişiklikle, bu kısıtlama Federal seçimler için kaldırıldı. 1965 yılında çıkarılan “Oy Kullanma Hakkı Yasası” (“Voting Rights Act”) da, yasaklamayı tüm seçimler için geçerli kıldı¹³.

Oy kullanma hakkına, ülkemizde getirilen sınırlamalarla ilgili bir örnek, II. Osmanlı Meclisi’nin yaptığı “İntihabı Mebusan Kanunu” ’ndan verilebilir :

“Madde II — Yirmi beş yaşını ikmal etmeyen ve hukuku me-

⁹ Cotteret, Emeri, a.g.e., s. 38.

¹⁰ Sosyal, a.g.e., s. 161.

¹¹ a.k., s. 162.

¹² Cotteret, Emeri, a.g.e., s. 15.

¹³ a.k.,

deniyeden sakıt bulunan... veya doğrudan doğruya Devlete az çok vergi vermeyenler intihap hakkından sakıttır"¹⁴.

Bu Kanunda, oy kullanma "Devlete az çok vergi verme" koşuluna bağlanmıştır.

Genel ve eşit oy ilkesi, günümüzde demokrasinin vazgeçilmez koşulları arasında sayılmaktadır. Ancak Soysal'ın da vurguladığı gibi "demokrasi" sorunu, genel ve eşit oy ilkesinin benimsenmesi ile çözülmüş olmamaktadır. Önemli olan genel ve eşit oy aracılığı ile yurttaşların gerçek özlemlerini tam olarak yansıtabilmelerini sağlamaktır. Bireylerin iradeleri üzerinde, çeşitli yollardan etkili olabilen güç sahibi çevrelerin, onları yönlendirmesini (manipüle etmesini) önleyebilmek için, seçim usulleriyle, propaganda ve parti örgütlenişiyle ilgili tüm önlemleri almak gerekmektedir¹⁵.

Bu arada bir noktayı da gözden kaçırmamak gerekir :

Genel, eşit ve gizli oya dayanan bir seçim, demokratik yönetim için zorunludur, ama yeterli değildir. Seçimler sonucu ortaya çıkan halk "muvafakatının" özgür ve serbest bir ortamda belirmiş olması gerekir. Eğer bir toplumda insanlar özgürce düşünemiyor, düşündüklerini dile getirip kitlelere yayamıyorlarsa, "o toplumda biçimsel seçim müessesesinin veya oy sandığının hiçbir değeri yoktur."¹⁶ Kamu hak ve özgürlüklerinin olmadığı bir toplumda, siyasal özgürlük ve eşitlikten söz edilemez.

A) BAŞLICA SEÇİM SİSTEMLERİ :

Seçim sistemleri iki ana grupta ele alınabilir :

- 1) Çoğunluk Sistemi.
- 2) Nisbi Temsil Sistemi.

Bu sistemlerin önemi hayli büyüktür. Çünkü uygulanan seçim sisteminin türüne göre; halkın parlamentoda temsil edilmesinin içeriği, başka bir deyişle, seçim sonuçları değişmektedir. Bunun kamutını Ek Tablo 1'deki sonuçlara bakarak görmek mümkündür :

Bu tablo, Türkiye'de 1950, 1954, 1957 genel seçimlerinde, çeşitli seçim sistemlerine göre, her ilden çıkması gereken milletvekili sayısını göstermektedir. 1950 genel seçimlerinde, o seçimde uygulanan

¹⁴ Türkiye'de ve Yabancı Ülkelerde Seçim Mevzuatı, s. 9.

¹⁵ Soysal, a.g.e., s. 162.

¹⁶ Karamustafaoglu, a.g.e., s. XIV.

basit çoğunluklu liste usulüne göre¹⁷; D.P. 416, C.H.P. 67, M.P. ve bağımsızlar 1 milletvekilliği kazanmıştır. Aynı seçimde, nisbi temsil sisteminin bir türü olan d'Hondt sistemi uygulansaydı, D.P. 275, C.H.P. 200, M.P. 10 ve bağımsızlar 2 milletvekilliği kazanacaktı¹⁸.

Uygulanan seçim sisteminin türüne göre, partilerin kazandığı milletvekilliklerinin sayısında hayli önemli ve ülkenin siyasal yaşamını etkileyebilecek nitelikte değişiklikler olabilmektedir. 1950 genel seçimlerinde, Türkiye'de çoğunluk sistemi yerine, nisbi temsil sistemi uygulansaydı; o dönemde ülkenin ikinci büyük partisi olan C.H.P.'nin, parlamentodaki milletvekili sayısı, 133 adet daha fazla olacaktı.

Çoğunluk ve nisbi temsil sistemi üzerindeki tartışmaların uzun bir tarihi vardır. Bu tartışmaların özetini vermeden önce, her iki sistemin dayandığı temel ilkelere göz atmak yararlı olacaktır :

Çoğunluk sistemi, halkı yönetme hakkının, seçime katılan yurttaşların *çoğunluğu* tarafından seçilen temsilcilere ait olduğu ilkesinden hareket etmektedir.

Nisbi temsil sistemi ise; halkı yönetme hakkının, ulusal egemenliğin fiilen sahibi olan seçmen niteliğine sahip yurttaşların sadece *çoğunluğunun değil, fakat tümünün* seçtiği temsilcilere ait olduğu ilkesine dayanmaktadır¹⁹.

Tartışmalarda iki farklı nokta üzerinde durulmaktadır :

Bunlardan biri; parlamentoda sürekli bir politikanın yürütülmesi için gerekli çoğunluğun oluşumuna olanak sağlama görüşüne dayanmaktadır. Bu, çoğunluk sistemini savunanların tezidir.

Nisbi temsil sistemi taraftarlarının tezi ise, ülkedeki çeşitli siyasal grupların, güçleri oranında, adil bir biçimde parlamentoda temsil edilmesidir.

Nisbi temsil sistemini savunanların görüşlerinin ardında, parlamentoyu, ülkedeki siyasal güç dağılımını tam olarak yansıtan bir kurul haline getirmek isteyen "temsilde adalet" ilkesi yatmaktadır. Çoğunluk sistemini savunanların gerekçesi ise; yasama organının, belli çoğunluklarla hükümetin sürekli ve istikrarlı bir politika yü-

¹⁷ Sözü edilen bu türe, tek turlu basit çoğunluk usulü, ya da nisbi çoğunluklu liste usulü de denmektedir.

¹⁸ Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme, C.H.P. Araştırma Bürosu Yayınları, No: 7, Ankara, 1959, s. 37.

¹⁹ Alyot, a.g.m., s. XXIII.

rütmesine olanak sağlayan bir kurul olmasını amaçlayan “siyasette ve yönetimde istikrar” ilkesidir²⁰.

“Temsilde adalet” ilkesi daha kuramsal, soyut bir düşünceye ve adalet duygusuna; “siyasette ve yönetimde istikrar” ilkesi daha ampirik ve gerçekçi bir görüş tarzına dayanmaktadır.

1) Çoğunluk Sistemi :

Kökene Romalılara kadar giden çoğunluk sisteminin esası, bir seçim çevresinde en fazla oy almış adayın ya da parti listesinin seçimi kazanmasına dayanır. Bu sistemi klasik demokrasinin öğeleri arasına ilk sokan, Jean Jacques Rousseau'dur²¹. Ancak Rousseau'nun ortaya koyduğu çoğunluk sistemi, “mutlak çoğunluk” esasına dayanmaktadır. Uygulamada, ortaya çıkan güçlükler nedeniyle, “mutlak çoğunluk” yerine “nisbi çoğunluk” ya da diğer adı ile “basit çoğunluk” yöntemi benimsenmiştir. Başlıca üç tür çoğunluk yöntemi vardır :

a) *Mutlak Çoğunluk* : Bu yöntemle göre, geçerli oyların, yarısından bir fazlasını alan aday seçilir.

b) *Basit Çoğunluk (Nisbi çoğunluk, Tek dereceli ya da tek türlü çoğunluk)* : Bu yöntemle göre, geçerli oylardan en fazlasını alan aday seçilir.

c) *Mevsuf Çoğunluk (Nitelenmiş, Belirlenmiş, Vasıflı çoğunluk)* :

Bu yöntemle göre ise; seçilmek için, adayların önceden saptanan ve mutlak çoğunluktan daha yüksek bir miktarda oy elde etmeleri, örneğin, geçerli oyların 3/4'ü, 3/5'i ya da 7/10'u v.b.ni almaları gerekir²².

Bu üç yöntemden, uygulama kolaylığı nedeniyle, en çok kullanılanı, basit çoğunluktur. En az başvurulanı ise, mevsuf çoğunluktur.

Çoğunluk sistemi, bir de seçim çevrelerinin büyüklüğü ve bu çevrelerden seçilecek milletvekili sayısı açısından iki gruba ayrılır :

a) Ülke, her birinden, tek milletvekili çıkarılmak üzere, küçük seçim çevrelerine ayrılır. Bu çevrelerin saptanmasında, mülki dağılı-

²⁰ Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1960, s. 89.

²¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 19.

²² a.k., s. 19-20.

mın bir kademesi ve genellikle ilçeler esas alınır. Bu yönteme; dar bölgesel çoğunluk ya da tek isim usulü denir.

Dar bölgesel çoğunluk sistemi de kendi içinde; mutlak çoğunluklu, basit (nisbi) çoğunluklu ve tercihli oylu dar bölgesel çoğunluk biçiminde türlere ayrılır. Mutlak çoğunluklu ve tercihli oylu türlerinde, sonuç almak için birden fazla tur yapılması gerekebilir. Mutlak çoğunluklu sisteme örnek Fransa'dır. Bu ülkedeki seçimlerde adayların ilk turda seçilebilmesi için, kullanılan oyların yarısından bir fazlasını almaları gerekir. Hiçbir aday ilk turda bu çoğunluğu elde edemezse, en çok oy alan iki aday, ikinci tura girer. İkinci tur sonunda en çok oy alan (basit çoğunluğu alan) aday seçimi kazanır. Basit çoğunluklu türde ise, sonuç tek aşamada belli olur. O nedenle bu türde tek turlu dar bölgesel çoğunluk sistemi de denir. Bu sistemin en uzun süreden beri uygulandığı ülke, İngiltere'dir. İngiltere'de her seçim çevresi, yaklaşık 55.000 seçmeni içerecek biçimde düzenlenmiştir²³. A.B.D. Temsilciler Meclisi üyeleri ile, eyaletlerin yasama organlarının üyeliklerinin seçimi de, bu sisteme göre yapılır.

b) Ülke, büyük seçim çevrelerine ayrılır ve her çevreden birden fazla milletvekili çıkarılır. Bu sistemde her seçmen oy pusulasına kendi seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı kadar aday adı yazabilir. Genellikle, her il bir seçim çevresidir. "Liste usulü" adı verilen bu sistem de başlıca iki biçimde uygulanır: Mutlak çoğunluklu ve basit çoğunluklu liste usulü.

Bu sistemde ilke olarak, her seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısı, seçim çevrelerinin nüfusu esas alınarak saptanır. Sisteme ülkemizdeki seçim yasalarından bir örnek verebiliriz:

5/6/1946 tarih ve 4918 sayılı Seçim Kanunu'nun 1. maddesine göre, "Türkiye Cumhuriyetinde milletvekili seçimi, il itibariyle yapılır. Her il bir seçim çevresidir."

Aynı yasanın 2. maddesinde de şöyle denilmektedir:

"Türkiye Cumhuriyeti halkından her (40.000) vatandaş için bir milletvekili seçilir. Bir seçim çevresinin nüfusu (40.000)'den aşağı olsa dahi, bir milletvekili seçmek hakkıdır. Nüfusu (40.000)'den yukarı olan seçim çevresi için aşağıda gösterilen işlem yapılır:

(55.000)'e kadar bir, (55.001)'den (95.000)'e kadar iki, (95.000)'den (135.000)'e kadar üç, (135.000)'den (175.000)'e kadar dört milletvekili

²³ Maurice Duverger, Siyasi Partiler (Çev: Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974 (II. Bası), s. 137.

seçilir. Nüfus miktarı yükseldikçe milletvekili sayısı bu yolda arttırılır"²⁴.

Ülkemizde; I. Meşrutiyet'in ilanından, 1961 yılında Kurucu Meclis tarafından yapılan "Milletvekili Seçimi Kanunu" 'na kadar, yürürlükte kalan tüm seçim yasaları, basit çoğunluklu liste usulünü benimsemiştir.

Seçim çevrelerinin saptanmasında benimsenen bir yöntem de, ülkenin tümünü bir seçim çevresi olarak kabul etmektir. Bu yöntem İtalya ve İsrail'de uygulanmıştır.

Çoğunluk Sisteminin Değerlendirilmesi :

Sistemin üstünlüğü, basitliği, yani uygulama kolaylığıdır. Bu basitlik, genellikle seçimler sonucunda istikrarlı ve parlamento çoğunluğuna dayanan bir hükümet kurulmasını sağlar.

Ünlü Anayasa Hukukçusu Maurice Duverger'nin vurguladığı gibi, "tek turlu çoğunluk usulü, iki-parti sistemini teşvik eder."²⁵ Çoğunluk sisteminin, genel olarak iki-parti sistemini ortaya çıkarması ya da hiç değilse parti sayısının çoğalmasına karşı bir fren görevi görmesi, sağladığı en büyük yarar olarak kabul edilmektedir. Bu sistemin uygulanmasının sonucu olarak, parlamento çoğunluğuna dayalı istikrarlı hükümetlerin ortaya çıktığını vurgulayan sistemin taraftarları, böylece bir yasama dönemi boyunca, ülkedeki siyasal yaşamın sükuna kavuştuğunu ve hükümet bunalımlarının engellendiğini öne sürmektedirler²⁶.

Duverger, tek turlu çoğunluk usulü ile iki-parti sistemi arasında hemen hemen bir korelasyon olduğunu söylemektedir: "İki partili ülkeler, çoğunluk sistemine sahiptir; çoğunluk sistemine sahip olanlar da iki partilidir. İstisnalar çok nadirdir ve özel koşullarla açıklanmaları genellikle mümkündür."²⁷ Bu korelasyona temel örnek İngiltere'dir. Genel seçimlerde, tek turlu çoğunluk usulü uygulanan İngiltere'de geçmişteki Muhafazakar-Liberal Parti rekabetinin yerini, günümüzde Muhafazakar Parti-İşçi Partisi çekişmesi almıştır. "Daha yeni ve kısa süreli olmakla beraber, Türkiye'deki²⁸, iki-parti sistemi belki daha da ilginçtir. Yirmi yıl bir tek parti rejimi

²⁴ Türkiye'de ve Yabancı..., s. XVIII.

²⁵ Duverger, a.g.e., s. 290.

²⁶ Ak.: Armaoğlu, a.g.e., s. 290.

²⁷ Duverger, a.g.e., s. 290.

²⁸ 1950-1960 arası dönemi kastedilmektedir

altında yaşamış bulunan bu ülkede, 1946'dan beri hayli çeşitli eğilimler gün ışığına çıkmıştır. Demokrat Parti'den kopan Millet Partisi bölünmesinin, bir çok parti sistemine yol açacağı beklenebilirdi. Oysa, 1950 seçimlerinde İngiliz tipi (ve liste usulüyle daha da ağırlaştırılmış olan) tek turlu çoğunluk usulü, bir iki-parti sistemine vücut verdi: Büyük Millet Meclisindeki 487 milletvekilinden sadece 10'u, yani % 2,07'si iki büyük partiye D.P.'ye ve C.H.P.'ye mensup olmayan kimselerdendi."²⁹

Çoğunluk sistemi, bazan bir partiye, parlamentoda, ülkede sahip olduğundan daha büyük bir çoğunluk sağlamaktadır. Bu durum, büyük adaletsizliklere neden olmaktadır. Çoğunluk ile "azınlık" arasındaki fark, bir tek oya dayansa dahi, "azınlık" için herşey bitmiştir. Çoğunluk sistemi, bu niteliği ile klasik demokrasideki "azınlığın korunması", yani azınlığın da görüş bildirmesi hakkını hemen hemen ortadan kaldırmaktadır.

Sistemin bir başkâ açık adaletsizliği, bazan gerçekte oyların azınlığını elde eden partiye, parlamentonun çoğunluğunu, yani iktidarı vermesidir. İngiltere'de 1945 seçimlerinde İşçi Partisinin kazandığı milletvekilliği sayısı, diğer partilerden 148 adet daha fazla olduğu halde, bu partinin aldığı oy oranı, tüm oyların % 48'i idi.³⁰

Bu adaletsizliğe başka bir örnek, ülkemizde 1961 yılında çoğunluk sistemine göre yapılan³¹ Cumhuriyet Senatosu seçimi sonuçlarıdır :

TABLO : 1³²

Partiler	Aldıkları Oy Sayısı	Oy Oranı	Üye Sayısı
A.P.	3.560.675	% 34,5	71
C.H.P.	3.734.285	% 36,1	36
C.K.M.P.	1.350.892	% 12,5	16
Y.T.P.	1.401.637	% 13	27
Bağımsızlar	39.558	% 3	—

Çoğunluk sistemi görüldüğü gibi, geçerli oyların en fazlasını alan C.H.P.'ye, A.P.'nin kazandığı üye sayısının yarısından bir fazla senatörlük vermiştir.

²⁹ Duverger, a.g.e., s. 291.

³⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 60.

³¹ Sonradan seçim yasasında yapılan bir değişikliklerle, Senato seçimlerinde de nisbi temsil sistemi uygulanmıştır.

³² Abadan, a.g.e., s. 87.

Bu sistemin uygulandığı A.B.D. Başkanlık seçimlerinde (bilindiği gibi bu seçim, iki dereceli olarak yapılmaktadır), oyların azınlığını elde eden bir adayın seçildiği olmuştur : 1876'da Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Hayes 4.033.950 oy ile Başkanlığa seçilirken, rakibi Demokrat Parti adayı Tilden 4.284.885 oy almıştı. 1888'de Cumhuriyetçi Parti adayı Harrison, Demokrat Parti adayı Cleveland'ın 5.540.329 oyuna karşılık 5.439.953 oyla Başkanlığa seçilmişti.³³

2) Nisbi Temsil Sistemi :

Temsili demokrasi rejimlerinde, 19. yüzyılın ortalarına kadar, temsilcilerin çoğunluk sistemine göre seçilmeleri konusunda bir tartışma yoktu.

Nisbi temsil sisteminden, Aristo'nun *Politika* adlı yapıtında söz ettiği belirtilmektedir. Daha sonra Mirabeau, Condorcet, Saint-Just gibi düşünür ve yazarlar da bu sisteme değinmişlerdir. Ancak, nisbi temsil sistemini ilk kez açıkca siyasal platforma getiren kişi Victor Considerant'dır³⁴. Considerant, bu sistemi 1846'da Cenevre Büyük Konseyine sunduğu *Temsili Hükümetin Samimiyeti Hakkında Veya Gerçek Seçimin Açıklanması* isimli broşürde açıklamıştır³⁵.

Ulusal egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğunu benimseyen siyasal yönetim biçimlerinde, seçmenlerin "yarısından bir fazlasının elinde" tüm yönetim gücünün bulunması, "yarısından bir eksikliğinin ise" ülke yönetiminde hiçbir söz sahibi olmaması ve oylarının boşa gitmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur³⁶. Çoğunluk sistemi, böyle bir durumun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

Nisbi temsil sistemi, 1846'da Considerant tarafından ciddi bir biçimde ortaya konduktan sonra, ilk kez 1855'te Danimarka Maliye Bakanı Carl Andrae'nin girişimi ile, aynı tarihli Danimarka Anayasası'nda kabul edilmiş ve Yüksek Meclis seçimlerinde uygulanmıştır. Andrae, sonradan sistemin esas ilkesini oluşturacak olan "seçim harici kısmeti" nin mucididir³⁷.

Nisbi temsil sisteminin en çok rağbet gördüğü ülke, Belçika olmuştur. Bu ülkede Gand Üniversitesi Medeni Hukuk Profesörü Victor

³³ Armaoğlu, a.g.e., s. 60.

³⁴ Alyot, a.g.m., s. XXI.

³⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 91.

³⁶ Alyot, a.g.m., s. XXI.

³⁷ a.k., s. XXIII.

d'Hondt'un hazırladığı seçim yasası tasarısı 30 Kasım 1899'da kabul edilmiş ve o günden beri seçimlerde d'Hondt sistemi adı ile bilinen bu seçim sistemi uygulanmıştır.³⁸

I. Dünya Savaşı'ndan sonra nisbi temsil sistemi geniş bir uygulama alanı bulmuş; İngiltere, Sovyetler Birliği, Türkiye dışında tüm Avrupa ülkeleri, bu sistemi uygulamışlardır³⁹.

Nisbi temsil sisteminin hayli teknik, ayrıntılı hesaplamalara dayanan çeşitli biçimleri vardır. Bu biçimlerin, herbirinin incelenmesine girmek, çalışmanın sınırlarını çok genişletecektir. O nedenle; bu sistemin çeşitli biçimlerinden, ülkemizde uygulanan Milli Bakiye ve d'Hondt usulleri hakkında kısaca bilgi verilecek, sonuç bölümünde de Barajlı d'Hondt biçiminden söz edilecektir.

Milli Bakiye :

Bu usulde, seçime katılan siyasal parti listelerinden herbirine ait olup da seçim çevrelerinden kalıntı (bakiye) kalan oylar, tüm seçim çevreleri biraraya getirilerek oluşturulan bir ulusal seçim çevresi içinde toplanır. Bu şekilde toplanan tüm liste oylarının toplamı, henüz hiçbir partiye verilmemiş milletvekilliklerinin sayısına bölünür. Bulunan "harici kısım", her listenin, ülke çerçevesi içinde birikmiş oy toplamında kaç kez varsa, o liste açık milletvekilliklerinin o kadarını kazanmış olur⁴⁰.

Bu usulün önemli bir etkisi, seçim çevrelerinde kazanamayan küçük partilerin, milli bakiye yolu ile bir kaç milletvekilliği elde ederek, parlamentoya girmeleri ve bunun sonucu olarak da, yasama organındaki parti sayısının artmasıdır.

d'Hondt Sistemi :

Temsilcilikleri basit bir hesaplama ile seçim çevrelerinde paylaş-tırmak, bakiye oy bırakmamak ve çok oy alan partiye prim vermek amacını güden d'Hondt sistemine göre; bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy miktarı, önce 1'e, sonra 2'ye, 3'e v.b. bölünür. Elde edilen paylar, parti ayrımı yapılmadan en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu payların sahibi olan partilere ve bağımsız adaylara rakamların büyüklük sırasına göre ayrılır. d'Hondt sistemi basit bir örnekle şöyle açıklanabilir :

³⁸ a.k., s. XXIV.

³⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 91.

⁴⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 97, Alyot, a.g.m., s. XXXIII - XXXIV.

On milletvekili çıkaracak bir seçim çevresi düşünelim. Bu seçim çevresinde kullanılmış oy miktarı 100.000 olsun. A partisi 48.000, B Partisi 30.000, C Partisi 11.000, D Partisi 7.000, E Partisi de 4.000 oy almış olsun. Sıralamalar ve bölmeler sonucunda ortaya şöyle bir rakam tablosu çıkacaktır :

Partiler	1'e bölününce	2'ye	3'e	4'e	5'e	6'ye	v.b.
A	48.000	24.000	16.000	12.000	9.600	8.000	...
B	30.000	15.000	10.000	7.500	6.000	...	...
C	11.000	5.500	3.000	...	...	...	...
D	7.000	3.500	2.333	...	...	...	...
E	4.000	2.000	1.333	...	...	...	...

Bu durumda 10'a kadar büyüklük sırasına giren rakamlar, 48.000, 30.000, 24.000, 16.000, 15.000, 12.000, 11.000, 9.600, 8.000. Bu sonuca göre A partisi 6, B partisi 3, C partisi 1 milletvekilliği kazanırken, D ve E partileri milletvekilliği kazanamamışlardır⁴¹.

d'Hondt sisteminin mantığı şöyle özetlenebilir :

Eğer bir milletvekili seçilecek olsaydı, bunu en çok oy alan partiye vermek en adil yol olurdu. İki temsilci seçilecek ise, bu ikinciye de ikinci derecede en çok oy alan partiye vermek uygun olur. Ancak, birinci partinin aldığı oy toplamı ikiye bölündüğünde elde edilen sonuç, ikinci partinin oy toplamından fazla olmamalıdır. Aksi halde, bu ikinci temsilciliği de, birinci partiye vermek gerekecektir. Eğer bir üçüncü üyelik varsa, mantıken bu üyelik üçüncü derecede en çok oy alan partiye verilmelidir. Ancak birinci partinin toplam oyunun üçe bölünmesinden sonra ortaya çıkan sonuç, bu üçüncü derecedeki partinin oy toplamından fazla olmamalıdır. İşlem, o seçim çevresindeki son üyeliğin, partilere dağıtımına kadar, bu şekilde sürer⁴².

Nisbi Temsil Sisteminin Değerlendirilmesi :

Bu sistem, parlamentodaki siyasal parti sayısını artırma eğilimi taşır. "Orantılı temsilin daima çok parti sistemiyle birlikte bulunduğu şüphe yoktur. Dünyanın hiçbir ülkesinde orantılı temsil, bir iki-parti sistemine vücut vermiş ya da böyle bir sistemi devam ettirmiş değildir."⁴³

⁴¹ Soysal, a.g.e., s. 241.

⁴² Armaoğlu, a.g.e., s. 121.

⁴³ Duverger, a.g.e., s. 323.

Nisbi temsil sistemi, parti sayısını arttırır. Ancak bir toplumdaki siyasal parti sayısının çoğalmasında tek etkenin, uygulanan seçim sistemi olmadığı da bir gerçektir. Parti sayısının çoğalması, ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal ortamla da yakından ilişkilidir.

Sistemin en önemli yararı, çoğunluk sisteminde pek gözönünde bulundurulmayan hak eşitliğine fırsat vermesidir. Belli bir ortalamanın üstünde oy alan ve bir siyasal parti şeklinde örgütlenebilmiş olan bir siyasal görüş, bu sistem ile yasama organında temsil şansına sahip olabilmektedir. Nisbi temsil sisteminin bir başka yararı, seçimi, kişilerin değil, fikirlerin oylanması haline getirmesidir. Bu sistemin uygulandığı ülkelerin çoğunda, siyasal savaşım, daha çok fikir ve programlar etrafında yapılır.

Nisbi temsil sistemine 1930'lardan sonra bazı siyasal çevreler ve anayasa hukukçuları eleştiriler yöneltmeye başlamıştır. Bu eleştirilerin temel dayanağı, nisbi temsil sisteminin uygulandığı bazı ülkelerde, hiçbir siyasal partinin parlamentoda güçlü bir hükümet kuracak kadar milletvekiline sahip olamaması ve bunun sonucunda ortaya çıkan hükümet bunalımlarıdır.

Leon Duguit, *Anayasa Hukuku* adlı yapıtında, nisbi temsil sisteminin faşizm ve nasyonal sosyalizmin gelişmesine büyük ölçüde neden olduğunu öne sürmüştür. F.A. Hermens ise; *Demokrasi, ya da Anarşi, Nisbi Temsil İncelemesi* adını verdiği kitabında, Weimar örneğinden hareket ederek, nisbi temsilin, egemen olduğu her yerde, demokrasiyi ortadan kaldırıp, anarşiyi getirdiğini kanıtlamaya çalışmaktadır⁴⁴.

Hermens'in bu görüşüne katılmaya olanak yoktur. Demokratik rejimin yıkılıp, yerine, otorite-yönetim boşluğu anlamına gelen anarşinin gelmesi, sadece seçim sisteminin niteliği ile açıklanamaz. Bunun, çok daha köklü toplumsal nedenleri vardır. Nisbi temsili uygulayıp, demokratik rejimi yürüten, örneğin İskandinav ülkeleri gibi, ülkeler vardır. Sadece şu söylenebilir;

Nisbi temsil sistemi ile yapılan bir seçim sonucunda, bir siyasal partinin parlamentodan tek başına hükümet çıkaracak güçte çoğunluğa ulaşması kolay değildir. O nedenle; nisbi temsil sisteminin uygulandığı bir seçim sonucunda, sürdürülmesi hayli güç ve "politika sanatının inceliklerine" dayanan koalisyon hükümetleri ortaya çı-

⁴⁴ Ak.: Cotteret, Emeri, a.g.e., s. 73.

kabilir. Bu koalisyon hükümetlerinin sürdürülememesi nedeniyle de hükümet bunalımları... Ancak bu, hiçbir zaman anarşi demek değildir.

II — OSMANLI İMPARATORLUĞU VE TÜRKİYE CUMHURİYETİNDEKİ SEÇİMLER VE SEÇİM MEVZUATI

I. Meşrutiyet'ten, 12 Eylül 1980'e kadar, siyasal tarihimizde uygulanan seçim mevzuatı iki ana bölümde incelenebilir:

- A) 1876'dan 1946'ya kadar olan dönem.
- B) 1946'dan sonrası.

Serbest seçimin bir niteliği de tek dereceli olmasıdır. Çok partili siyasal yaşama geçilinceye değin, milli iradenin ortaya çıkması, "vasıtalı", yani iki dereceli seçimler aracılığı ile olmuştur. Gene bu dönem içinde yapılan seçimlerin birkaçı (1908, 1912, 1919 ve 1931 seçimleri) hariç, serbest seçimin temel niteliklerinden bir başkası olan, seçimlere birden fazla siyasal partinin katılması esasına uyulmamıştır⁴⁵. O nedenle I. Meşrutiyet'ten, 1946'ya kadar olan dönem içinde yapılan seçimleri, bir serbest ve tam anlamıyla demokratik seçim olarak kabul etmek olası değildir. Hatta bir siyaset bilimcisinin görüşüne göre; "Türkiye'de 1923'den 1946'ya kadar seçim yapılmamıştır, dolayısıyla seçim kanunlarına bakmaya da lüzum yoktur."⁴⁶

A) 1876'DAN 1946'YA KADAR :

I. Meşrutiyetin ilanından sonra, ilk Meclis için yapılan seçim, bir seçim yasasına göre değil; 7 maddelik "Meclisi Mebusan azasının sureti intihap ve tayinine dair Talimatı Muvakkate" 'ye göre yapılmıştır.

Kanun-u Esasi'de seçimlerle ilgili olarak yer alan hükümlerin başlıcaları şunlardır :

65. maddede her elli bin nüfus için Heyeti Mebusan'a bir üye gönderileceği vurgulanmaktadır. 69. maddede seçimlerin dört yılda

⁴⁵ 1876, 1877, 1914, 1920, 1923, 1927, 1935, 1939 ve 1943 seçimleri kastedilmektedir.

⁴⁶ Bu görüş, Mete Tunçay'ındır. Türk Siyasi İlimler Derneği tarafından 1976 yılında düzenlenen, Kanun-u Esasi'nin 100. Yılı Sempozyumunda belirtilmiştir. Bkz. Siyasi İlimler Türk Derneği, *Türk Parlamentosunun İlk Yüzyılı*, Ankara, 1976, s. 184.

bir yapılacağı ve yeniden seçilmenin mümkün olduğu söylenmektedir. 72. maddeye göre ise;

“Müntehipler, intihap edecekleri mebusları mensup oldukları dairei vilayet ahalisinden intihap etmeye mecburdur.”⁴⁷

“Talimatı Muvakkate” ’ye göre; “Meclisi Umumi”, “Meclisi Mebusan” ve “Meclisi Ayan” adlı iki ayrı organ tarafından oluşmaktadır. Seçim sadece, “Meclisi Mebusan” için sözkonusudur. “Meclisi Ayan” ’ın tüm üyeleri ise padişah tarafından atanmaktadır. Mebus olma, 25 yaşını bitirmek ve doğup büyüdüğü yerde belli ölçüde bir servet sahibi olmak koşuluna bağlıdır (Md. 3⁴⁸). Kanun-u Esasi’de ise adayların mebus olabilmek için, 30 yaşını doldurmuş olmaları gerektiği belirtilmektedir. (Md. 68). Yani Meclisi Mebusan üyeliğine seçilme yaşı konusunda Talimatı Muvakkate ile Kanun-u Esasi arasında tutarsızlık vardır. 1877’de yapılan “İntihabı Mebusan Kanunu” ’nun 17. maddesinde, mebus olmak için 30 yaşını doldurmuş olma koşulu getirilmiş ve bu konuda Kanun-u Esasi ile uyum sağlanmıştır.

Hernekadar Kanun-u Esasi’de, her elli bin nüfus için Heyeti Mebusan’a bir üye gönderileceği hükme bağlanmış ise de (Md. 65); seçimlerden önce halkı temsil edecek mebusların sayısı için devletin nüfusu esası yerine, “130 kişiden az olmamak üzere” diye ortalama bir rakam saptanmıştır. Bu rakam önemlerine göre illere bölünmüş, her il bildirilen miktarda üyesini seçmiştir. Ancak İstanbul da dahil olmak üzere, seçimi halk ya da halkın seçtiği ikinci seçmenler değil, il meclisleri yapmıştır⁴⁹.

İlk Meclisin açılışına Bağdat, Basra, Yemen ve Trablusgarp il meclislerince seçilen üyeler yetişememiştir. O nedenle bu Meclis, 117 kişi ile toplanabilmiştir. Ayan Meclisi üye sayısı ise 26’dır. Meclisin yapacağı ilk işlerden biri de bir seçim yasası hazırlamaktı. Ancak Meclisin açılmasından hemen sonra 1877 Osmanlı-Rus savaşı başlamıştır. Sadece 56 kez toplanan ilk Meclis, seçim yasasını yapamadan 28 Haziran 1877’de dağılmıştır. Aynı yıl içinde, aynı yöntem ile, ikinci Meclis toplanmıştır. İstanbul, üyelerini aynen korurken, bazı illerden değişik üyeler gelmiştir. İşte bu II. Osmanlı Meclisi Mebu-

⁴⁷ Server Tanilli (Der.), Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 11.

⁴⁸ Türkiye’de ve..., s. 4.

⁴⁹ Reşad Ekred Koçu, “Bizde Seçimlerin Tarihi” Cumhuriyet, 24-30 Eylül 1961.

san'ı, siyasal tarihimizdeki ilk seçim yasasını yapmıştır. Tam 31 yıl sonra yapılan 1908 seçimi de bu kanuna göre yapılmıştır⁵⁰.

II. Osmanlı Meclisi'nin yaptığı 1877 tarihli "İntihabı Mebusen Kanunu", iki dereceli bir seçim mekanizması düzenlemekteydi. Her sancak, bir seçim çevresi ("dairei intihabiye") olarak kabul edilmişti (Md. 1). 3. maddede, her sancakta nüfus tesbitinin yapılacağı ve bir "defteri esasi" düzeleneceği vurgulanıyordu. 11. maddede oy vermek için, yirmi beş yaşını doldurmuş olmak⁵¹ ve "devlete az çok vergi vermek" koşulu getirilmişti. 23. maddede birinci ve ikinci seçmenlik koşulları düzenleniyordu. 54. maddeden seçimlerin çoğunluk sistemine göre yapılacağı anlaşılmaktadır: "Ekseriyeti âra ile mebus olanlar..."⁵²

Kanun; yeni seçimin, ne zaman yapılacağını tesbitini padişaha bırakıyordu. Bilindiği gibi Abdülhamit, Kanun-u Esasi'yi ilga etmedi. Seçim kanununun kendisine verdiği yetkiden yararlanarak, tam 31 yıl seçime ve yeni bir "Mebuslar Meclisi toplamaya gerek görmedi."⁵³

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, seçim kanunu da gazetelerde ilan edildi. Kanuna göre, seçim çevreleri olarak sancaklar esas alınmıştı. 1908 seçimlerine başlıca iki parti katıldı: II. Meşrutiyeti Abdülhamit'e ilan ettiren genç subayların örgütü İttihat ve Terakki ile, Prens Sabahattin'in ademi-merkeziyetçi görüşlerini savunan Ahrar Fırkası. Kasım ayı içinde yapılan seçimleri silme İttihat ve Terakki listeleri kazandı. Ahrar Fırkası adaylarından sadece bir kişi, Ankara'dan aday olan Mahir Sait, Mebusan'a seçilebildi⁵⁴. Seçimlerden önce Prens Sabahattin'in başını çektiği ve İttihat ve Terakki'ye muhalif olan grup; seçimlerin tek dereceli olarak yapılmasını ve her erkeğin vergi verme koşuluna bağlı olmaksızın oy hakkına sahip olmasını istedi. Ancak İttihat ve Terakki bu önerileri kabul etmemiş ve seçimler, iki dereceli ve vergi verme koşuluna bağlı olarak yapılmıştır⁵⁵.

Kanun-u Esasi'de 1909 yılında köklü değişiklikler yapılmıştır. İttihat ve Terakki dönemine ait çalışmaları olan Feroz Ahmad, bu

⁵⁰ Koçu, a.g.m.

⁵¹ Sadece erkeklerin oy kullanması söz konusu idi.

⁵² Türkiye'de ve..., s. 19.

⁵³ Koçu, a.g.m.

⁵⁴ Sina Akşin, 100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 107.

⁵⁵ a.k., s. 100.

değişikliklere “Meşrutî İslahat” adını vermektedir. Değişiklikler (Kanun-u Esasî’de ve diğer yasalarda), klasik parlamenter sistem doğrultusundadır. Klasik parlamenter sisteme geçiş dönemlerinde, genellikle yurttaşların geniş bir bölümüne oy kullanma hakkı tanınır. Ancak; 1909’da Kanun-u Esasî’nin yanında birçok yasada değişiklikler yapıp, yeni yasalar çıkarılırken, seçim yasasına dokunulmamış, bu yasada oy kullanma hakkının sınırlarını genişletici düzenlemelere gidilmemiştir.

Türk siyasal tarihi literatürüne, 1912 seçimleri, “sopalı seçimler” olarak geçmiştir. Seçimlerden önce İttihat ve Terakki, hükümetin kilit noktalarına, has adamlarını yerleştirmiştir. Hükümet üyeleri; muhalefetin, basından yararlanma ve toplantı yapma özgürlüğünü kısıtlayan uygulamalara girmişler ve seçim sonuçlarına müdahalede bulunmuşlardır. İşte, serbest seçimin temel niteliklerinden tümüne uyulmayan bu seçimlere “sopalı seçimler” denmiştir⁵⁶. Sonuçta seçilen 270 üyeden sadece 6 tanesi, İttihat ve Terakki listeleri dışından olmuştur.

İttihat ve Terakki, 1914 yılındaki seçimlere, tek başına katılmıştır. Ülkede muhalif her düşünceyi “temizleme” hareketına başlamış olduğundan, muhalefete seçimlere katılma olanağı bile tanımamıştır, İttihat ve Terakki.

Vahdettin 1918’de Meclisi feshetmiştir. Vahdettin’in fesih iradesi şöyledir :

“Eshâbı zaruriye-i siyasiyeden nâsi Meclis-i Mebusanın feshi iktiza etmesine ve Kanun-u Esasimizin muaddel yedinci maddesinin fıkra-i mahsusası mucibince ledel iktiza heyeti, mebusanın feshi hukuku şahanemiz cümlesinden bulunmasına binaen meclis-i mezkûrun bugünden itibaren ber mucibi kanun feshini irade eyledim.”⁵⁷

Bu sırada Meclisin dağıtılması çok sakıncalıydı. Çünkü birçok bölge işgal altındaydı. Yeni bir seçim yapıldığında buralardan mebus seçilemeyecek, yeni Mecliste bu bölgeler temsil edilemeyecekti. Bu da Osmanlı devletinin o bölgelerdeki iddiasını zayıflatacaktı. Çünkü o bölgeler adına, Meclis’te yetkiyle konuşacak kişiler bulunmayacaktı⁵⁸.

⁵⁶ Akşin, a.g.e., s. 195-196.

⁵⁷ Koçu, a.g.m.

⁵⁸ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 135.

Ayrıca bu fesih kararı, Kanun-u Esasi'nin 7. ve 35. maddelerine de aykırıydı. Çünkü 7. madde ile padişaha verilen, Meclisi dağıtma yetkisi, 35. maddedeki duruma münhasırdı. 35. maddeye göre ise; hükümet ile Mebusan arasında bir anlaşmazlık olur da, hükümet ısrar eder ve Mebusan hükümetin görüşünü üst üste reddederse, 4 ay içinde seçimlere gitmek ve Mebusan'ı toplamak koşuluyla, padişahın fesih yetkisi doğuyordu. Vahdettin, Mebusan'ı feshettiğinde bu koşulların hiçbirisi gerçekleşmemişti⁵⁹.

Bilindiği gibi Osmanlı devleti I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, ülkenin çeşitli bölgeleri ard arda işgal edilmeye başlanmıştı. Mustafa Kemal, İstanbul'daki bazı girişimlerinin sonuçsuz kalması üzerine Anadolu'ya geçmiştir. 1919 yılı içinde Paris'te I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ülkelerin durumunu görüşmek üzere bir konferans toplanacaktır. İstanbul hükümetinin amacı, İngilizlere ve Fransızlara sempatik görünüp, savaştan yenik çıkmanın zararlarını mümkün olduğunca azaltmaktır. Tevfik Paşa'nın istifasından sonra Sadrazamlığa getirilen Damat Ferit 22 Mart 1919'da seçim yapılmasını ve seçimlerde azınlık haklarının sağlanması gerektiğini, o nedenle nisbi temsil sistemi esasına göre seçim yasası hazırlayacak bir uzmanlar kurulu oluşturulmasını kararlaştırmıştır. "Damat Ferit hükümeti seçimlerin ve bunların sonucunda seçilecek, azınlıkların geniş oranda temsil edildikleri, bir Mebusan Meclisinin Paris Konferansını, Osmanlı devletinden yana çevirmeğe yarayacağına inanıyordu."⁶⁰

Nisbi temsil sistemi, azınlıkların da Mebusan'da üyelik kazanmalarını sağlayacağından, isteniyordu. Ancak azınlıklar uzlaşmaya yanaşmadıklarından, nisbi temsil sistemine göre de olsa hiçbir seçime katılmama kararındaydılar. Ayrıca Damat Ferit hükümetinin bu tasarısı İzmir'in işgalinden önce yapılmıştı. İzmir'in işgali ise "durumu kökünden" değiştirmiştir⁶¹. 3 Ekim 1919'da Ali Rıza Paşa kabinesi kurulduktan ve Anadolu'daki ulusalcı güçlerle İstanbul hükümeti arasında ilişki sağlandıktan sonra seçim işi ele alındı⁶². 7 Ekim 1919'da son Osmanlı Meclisi için seçimler yapıldı. Seçilen 162 mebustan sadece 72 tanesi İstanbul'a gelebildi. Bu Meclisin, seçilip de İstanbul'a gelemeyen üyelerinden biri de, Mustafa Kemal'di⁶³.

⁵⁹ Akşin, İstanbul Hükümetleri..., s. 136.

⁶⁰ a.k., s. 328.

⁶¹ a.k., s. 329.

⁶² Koçu, a.g.m.,

⁶³ Hakimiyet Milletindir, T.B.M.M. Yayını, Ankara, 1973, s. 29.

Milli Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi :

Ankara'da 23 Nisan 1920'de açılan I. T.B.M.M.'ne iki tür mebus girmiştir :

İlk bölüm, İstanbul'da kapatılan Osmanlı Meclisi Mebusan'ından Anadolu'ya geçebilmiş olan 92 mebustan oluşmaktadır. İkinci bölümü ise; Osmanlı seçim mevzuatı esaslarına uygun olarak, yani iki dereceli usulle il ve livalardan seçilen 394 mebus oluşturuyordu. "Bu seçim, son Osmanlı Meclisi Mebusan Kanununa göre seçilmiş bulunan ikinci seçmenlerle belediye ve encümen idare heyetleri üyeleri, ticaret v.s. gibi mesleki teşekküllerin idare heyetlerinin katıldıkları ve vali veya mutasarrıfın başkanlığında toplanan bir kurul tarafından sonuçlandırılmıştı."⁶⁴

Seçimlerle ilgili olarak, 1921 Anayasası'nda yer alan başlıca hükümler şunlardır :

5. maddeye göre, Büyük Millet Meclisi seçimleri iki yılda bir yapılır. Seçilen üyeler, sadece seçildikleri ilin değil, ülkenin tümünün temsilcileridir. 4. maddede Büyük Millet Meclisinin "vilayetler halkınca" seçilmiş üyelerden oluşacağı söylenmektedir⁶⁵.

Daha sonra, 3 Nisan 1923 tarihli "İntihabı Mebusan Kanunu muvakkatinin bazı mevaddını muaddil Kanun" 'un 4. maddesi ile, genel oy karşısındaki klasik kısıtlamalardan biri olan "oy kullanma hakkının belli bir oranda vergi vermeye bağlı olması" koşulu kaldırılmıştır :

"Müntehibi evvel müntehibi sani veya mebus olabilmek için vergi ile mükellef olmak meşrut değildir."⁶⁶

Seçimle ilgili olarak, 1924 Anayasası'nın "İkinci Faslı" 'nda "Vazifei Teşriiye" başlığı altında yer alan başlıca noktalar şunlardır :

"Madde 10 — On sekiz yaşını ikmâl eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir."

5.12.1934'de bu madde, :

"Yirmi iki yaşını bitirmiş kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkını haizdir.", şeklinde değiştirilmiş; yani seçmen yaşı on sekizden, yirmi ikiye yükseltilirken, kadınlara da oy verme hakkı tanın-

⁶⁴ Abadan, a.g.e., s. 70.

⁶⁵ Tanilli, a.g.e., s. 30.

⁶⁶ Türkiye'de ve..., s. 28.

mıştır⁶⁷. 13. maddede Büyük Millet Meclisi seçimlerinin dört yılda bir yapılacağı belirtilmektedir⁶⁸.

Ülkemizde, 1923, 1927, 1935, 1939 ve 1943'de yapılan seçimler; serbest, tek dereceli, gizli oy v.b. gibi demokratik nitelikler içermektedir. Bu seçimlerden, 1931 seçimi hariç tümünde, seçimlere tek parti katılmıştır. "Tek Parti" döneminde milletvekili olabilmek, parti tarafından resmen aday gösterilme, koşuluna bağlıydı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk seçim yasası, 14 Aralık 1942 tarih ve 4320 sayılı "Mebus Seçimi Kanunu" dur. Kanunun I. maddesi ile seçim çevresi olarak iller kabul edilmiştir. 2. maddeye göre, her 40.000 kişi için bir "mebus" seçilir. 7. maddede seçmenlik şartları düzenlenmektedir :

"Birinci ve ikinci seçmen olabilmek için :

- a) Türk olmak;
- b) 22 yaşını bitirmiş olmak;
- c) Amme hizmetlerinden men edilmemiş olmak;
- d) Mahcur olmamak;
- a) Yabancı tebaadan olduğu iddiasında bulunmuş olmamak;
- f) Yabancı bir devletin resmi hizmetinde bulunmamak şarttır⁶⁹.

19. maddede ise, ikinci seçmenlik koşulları sıralanmaktadır. 1942'de yapılan bu ilk Seçim Kanunu, iki dereceli düzenlemeyi sürdürmektedir.

B) 1946'DAN SONRAKİ DÖNEM :

Çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra, 27 Mayıs 1960 devrimine kadar olan dönem içinde, seçimlerde, tek turlu basit çoğunluk (nisbi çoğunluklu liste usulü) sistemi uygulanmıştır.

İkinci seçmenler ("müntehibi sani") sistemi, 5 Haziran 1946'da çıkarılan "Milletvekili Seçimi Kanunu" ile bırakılmış ve böylece genel seçimler vasitasız, yani tek dereceli olarak yapılmaya başlanmıştır. İki dereceli seçim, halkın, seçimlerde "aktif seçmen" olmasını

⁶⁷ Gene aynı tarihte 11. maddede yapılan değişiklikle, kadınlara seçilme hakkı da tanınmıştır.

⁶⁸ Tanilli, a.g.e., s. 30.

⁶⁹ Türkiye'de ve..., s. 35-36.

engellemiştir. "Tek Parti" döneminde seçimler tamamen C.H.P.'nin nüfuzu altında yapılmıştır. Bu dönemde, ikinci seçmenler bile, partinin adayı olmuştur.

D.P., 1946'da kuruluşundan hemen sonra, iktidar partisi olan C.H.P.'den, seçim yasasında ve seçim sisteminde bazı değişiklikler yapmasını istemiş, bu değişiklikler yapılmaz ise, seçimlere katılmayacağını açıklamıştır. D.P.'nin değişmesini istediği noktalar; seçimlerin tek dereceli olması, nisbi temsil sisteminin benimsenmesi ve seçimlerin yürütmenin denetimi altında değil, yargı denetimi altında yapılmasıdır. C.H.P., bu isteklerden sadece seçimlerin tek dereceli olmasını kabul etmiştir⁷⁰.

1946 yılında yürürlüğe giren Seçim Kanunu'ndaki en büyük eksiklik, seçimlerin yürütmenin denetimine bırakılmasıdır. Bu kanunda seçim güvenliği sağlama bağlanmamıştır. Güvenlikten yoksun olan bir seçim sisteminde ise, seçme hakkının fazla bir önemi yoktur⁷¹.

Ali Fuad Başgil, kanunun bu eksikliği konusunda 1948 yılında şunları söylemektedir :

"Seçim kanunumuz, evvelâ seçimleri idare edeceklerde bitaraflık teminatından mahrumdur. Bunu anlamak için Devlet hukuku mütehasısı olmağa lüzum yoktur. Kanunun 14, 15, 21, 22, 27 ve 29 uncu maddeleriyle kurulan seçim sistemini sathice olsun gözden geçirmek kâfidir. Bu maddeler gereğince seçim işlerimiz baştan sona kadar her ameliyesi ve safhasile, bitaraf durumda olmayan bir takım resmi ve kapalı heyetlere bırakılmış ve bu heyetler de hükümet emrinde ve mesleki hayat ve istikbalini hükümetten beklemek zorunda olan idare amirlerinin doğrudan nüfuzu ve müdahalesi altına konulmuştur.

...ve bunlara yukarıdan bakıp direktif veren idare amirleri de, başta İçişleri Bakanı olmak üzere, valiler ve kaymakamlardır."⁷²

21 Temmuz 1946'da yapılan seçimlerde; C.H.P. 361, D.P. 67 milletvekillik kazanmıştır. Bu seçimin sonuçları resmen açıklanmamıştır. O nedenle, 1946 seçimlerinin dürüst olarak yapılmadığı, uzun süre gerek basın gerekse muhalefet partisi tarafından öne sürülmüştür.

⁷⁰ Cemal Aygen, "Memleketimizdeki Seçimler ve Neticeler", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt : XVII, No: 1, Ankara, Mart 1962, s. 204.

⁷¹ Karamustafaoğlu, a.g.e., s. 108.

⁷² Ali Fuad Başgil, Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksikleri, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, İstanbul, 1948, s. 18-19.

C.H.P.'nin bu savları tekzip eder yönde sağlam kanıtlar getirememesi ve sessiz kalması, bu görüşlerin doğru olduğu kanısını yaygınlaştırmıştır.

Bu arada D.P. lideri Celal Bayar; gerçek demokrasinin kurulmasının, seçim güvenliği ile yakından bağlantılı olduğunu açıklamış, bu güvenliğin de, sağlam bir seçim yasası ile, uygulamada dürüstlük koşullarına bağlı olduğunu vurgulamıştır. D.P., o sırada yürürlükte bulunan seçim yasasının, seçim güvenliğini sağlamaktan uzak olduğunu belirtmiş ve 17 Ekim 1948 tarihinde yapılan ara seçimleri boykot etmiştir⁷³.

1946 - 1950 arasında tartışma, seçim sisteminden çok, seçimlerin güvenliği konusu üzerinde yoğunlaşmıştır. İktidar partisi; muhalefet partilerinden⁷⁴, basından gelen şiddetli ve yoğun itirazlar karşısında, bir bilim kuruluna yeni bir seçim yasası tasarısı hazırlama görevi vermiştir. Kurulun çalışmalarından sonra, 16.2.1950 tarih ve 5545 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu" hazırlanarak, yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun en önemli niteliği; seçimin yargı denetimi ve gözetimi altında yapılması esasını getirmesi ve seçim anlaşmazlıklarının "özel yargı merciilerince halli" usulüne yer vermiş olmasıdır⁷⁵. Kanun; siyasal partilere propaganda amacı ile, radyodan yararlanma hakkı getirmiştir. Yeni kanunda, muhalefetin isteği olan, seçim denetiminin yargı organlarına bırakılması hususu yer alırken, gene muhalefetin isteği olan nisbi temsile yer verilmemiştir. Böylece, tek turlu basit çoğunluğa göre ve yargı denetiminde yapılan, Türkiye'de önemli bir iktidar değişikliğine neden olan 1950 seçimlerine gelinmiştir. Seçimlerin sonucunda oyların % 53,35'ini alan D.P. 408 milletvekili ile iktidara gelmiş ve Meclis'te % 83,57' oranında⁷⁶ temsil edilmiştir⁷⁷.

İlginç olan nokta şudur :

1950 seçimlerinden önce; iktidarda kalacağını tahmin eden ve muhalefetin nisbi temsil sisteminin benimsenmesi doğrultusundaki görüşlerine itibar etmeyen C.H.P., seçim sonucunda, parlamentoda % 14,40 oranında temsil edilir duruma gelince, çoğunluk sisteminin adil ve haklı bir temsile yer vermediğini, bu sistemle bir parti dik-

⁷³ Karamustafaoğlu, a.g.e., s. 109-110.

⁷⁴ 1948'de D.P.'den bir kopma sonucu, Millet Partisi kurulmuştur.

⁷⁵ Abadan, a.g.e., s. 73.

⁷⁶ Çoğunluk sisteminin bir sonucu.

⁷⁷ Aygen, a.g.m., s. 205.

tatoryasına gidilebileceğini, o nedenle çoğunluk sisteminin bırakılarak, nisbi temsil sisteminin kabul edilmesini istemeğe başlamıştır.

1950'den önce muhalefette olan ve iktidar partisinden nisbi temsil sistemini benimseyen bir seçim yasası yapılması talebinde bulunan D.P. ise, bir daha bu sistemin adını anmamış ve çoğunluk sisteminden memnun olarak, iktidarını "sağlamlaştırma" yolunu tutmuştur⁷⁸.

1950 - 1960 arasındaki üç seçim, çoğunluk sisteminin bir türü olan, tek turlu basit çoğunluk usulüne göre yapılmıştır. Aşağıda bu seçimlerin sonuçları ve seçimler nisbi temsile göre yapılsaydı, elde edilecek sonuçlar ile ilgili tablolar yer almaktadır⁷⁹ :

1950 SEÇİMLERİ

Resmi Seçim Sonuçları :

(Seçimin Yapıldığı Çoğunluk sistemine göre)

d'Hondt Sistemi :

Partiler	Oy Oranı	M.Vek.	Par.'da Tem. Or.	Oy Or.	M.v.	Par.'da Tem. Or.
D.P.	%53,35	416	%83,57	%53,35	275	%58,54
C.H.P.	%39,78	69	%14,40	%39,78	200	%41,01
M.P.	% 3,02	1		% 3,02	10	% 1,00
1954 SEÇİMLERİ						
D.P.	%56,61	503	%92,98	%56,61	328	%60,63
C.H.P.	%34,78	31	% 5,52	%34,78	196	%36,23
C.M.P.	% 4,69	5	% 0,90	% 4,69	16	% 2,51
1957 SEÇİMLERİ						
D.P.	%47,70	424	%69,50	%47,70	312	%51,14
C.H.P.	%40,82	178	%69,50	%47,70	258	%42,14
C.M.P.	% 7,19	4	% 0,66	% 7,10	30	% 4,91
H.P.	% 3,86	4	% 0,66	% 3,86	10	% 1,03

Tablolardan da anlaşılacağı gibi, çoğunluk sistemi sayesinde D.P., gerçekte ülke düzeyinde sahip olduğu güçten çok daha büyük bir oranda parlamentoda temsil edilir olmuştur. Böylece D.P.'nin anti-demokratik gidişatını, parlamento içinde önleme olanağı bulunamamış ve 27 Mayıs 1960'a gelinmiştir. Bu dönem içinde D.P.'nin anti-demokratik uygulamaları arasında çok çarpıcı bir örnekten söz etmek gerekir :

⁷⁸ Aygen, a.g.m., s. 205.

⁷⁹ a.k., s. 207, 210, 213.

2 Mayıs 1954'de yapılan genel seçimlerde Kırşehir'de Cumhuriyetçi Millet Partisi, oyların % 44,29'unu, yani nisbi çoğunluğunu alarak, bu ildeki beş milletvekilliğini kazanmıştır. D.P. iktidarı bunun üzerine, "iktisadi, ticari, coğrafi ve zirai nedenlerle" parlamentodan alelacele bir yasa çıkartarak, Kırşehir ilini ilçe yapmış, yani kendi başına bir seçim çevresi olmaktan çıkarmıştır.

Siyasal çıkar sağlamak üzere, seçim çevrelerinde kasıtlı olarak yapılan bu bölme ya da parçalama usulüne "gerymandering"⁸⁰ denir⁸¹.

1954 - 1957 döneminde, D.P. içinde başlayan muhalefet, bu partiden ayrılanların, Hürriyetçi Partiyi kurması ile sonuçlanmıştır. Muhalefet partileri; C.H.P., H.P. ve C.M.P. 1957 seçimlerinden önce bir "muhalefet cephesi" oluşturmuşlar ve seçimlerde güç birliği yapmayı kararlaştırmışlardır. Muhalefet partileri şu noktalarda anlaşmışlardır:

a) Üç partiden herbiri, en güçlü olduğu bölgede seçime girmeli ve diğer ikisini desteklemelidir;

b) Genel seçimlerde bu üç partiden biri seçimi kazanırsa, en kısa sürede (en çok altı ay içinde) seçim yasasında gerekli değişiklikleri yaparak, nisbi temsil sistemini getirmelidir⁸².

"Ancak bu üç parti, seçim sonunda meclisteki sandalyeleri paylaşma hususunda beliren teknik güçlükleri çözmeye çalışırlarken, D.P. iktidarı, Parlamentodaki çoğunluğuna dayanarak çeşitli tarihlere ele aldığı kanun tâdilleriyle bu güç birliğini bozmuştur."⁸³

14 Ocak 1959'da toplanan ve 1961 Anayasası'nda yer alan temel ilkelerin kaynağı olarak bilinen C.H.P. XIV. Kurultay'ının kabul ettiği, "İlk Hedefler Beyannamesi" 'nde seçimlerin serbest, eşit ve dürüst yapılmasını sağlayan yaptırımlarla birlikte, ulusal yapımıza uygun bir nisbi temsil sistemi doğrultusunda görüşler yer almıştır.

⁸⁰ Bu usulü ilk uygulayan A.B.D.'nin eski Massachusetts Valilerinden Elbridge Gerry'dir. Gerry, partisinin daha çok senatör çıkarması için, federe devleti, "Salamander" adı verilen sürüngen bir hayvanı andıran, garip seçim çevrelerine bölmüştür. O nedenle, seçim çevrelerinde partizanca yapılan bölmelere, yön-temin "mucidine" atfen gerymandering denmektedir.

⁸¹ Karamustafaoglu, a.g.e., s. 115.

⁸² Aygen, a.g.m., s. 211.

⁸³ Abadan, a.g.e., s. 74.

27 Mayıs Sonrası :

Çalışmalarına 5 Ocak 1961'de başlayan Kurucu Meclis'in başlıca iki görevi vardı : Yeni bir anayasa ve seçim yasası yapmak.

Kurucu Meclis'te, Anayasa Komisyonu'ndan ayrı olarak bir de 20 kişilik Seçim Kanunu Komisyonu oluşturulmuştu. Bu Komisyon, Kurucu Meclis'e 4 Kanun sunmuştur. Kabul tarihi sırasına göre, bu Kanunlar şunlardır :

- 1) Anayasanın Halkoyuna Sunulması Kanunu (6.3.1961)
- 2) Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (26.4.1961)
- 3) Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu (24.5.1961)
- 4) Milletvekili Seçimi Kanunu (25.5.1961)⁸⁴.

Komisyon, seçim sisteminin türü üzerinde de durmuş ve sonuçta; Cumhuriyet Senatosu seçimleri için çoğunluk sistemi, Millet Meclisi seçimleri için nisbi temsil sistemi benimsenmiştir. Bu yasalar hakkında bilgi vermeden önce, 1961 Anayasası'nda seçimlerle ilgili olarak yer alan maddelere değinmek yararlı olacaktır :

55. maddede "Seçme ve Seçilme Hakkı" düzenlenmektedir :

"Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esasına göre yapılır."⁸⁵

67. maddede Millet Meclisi'nin genel oy ile seçilen 450 milletvekilinden oluşacağı belirtilmekle, bu Meclis'in üye sayısı sabitleştirilmiştir.

75. madde ile ise, "seçimlerin genel yönetimi ve denetimi" sadece seçim işleri ile ilgilenmek üzere oluşturulan bir anayasal organa bırakılmaktadır: Yüksek Seçim Kurulu.

"Madde 75 — Seçimler yargı organlarının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konu-

⁸⁴ Abadan, a.g.e., s. 76.

⁸⁵ A. Şahap Algan, Teoman Ergül (Der.), Türk Seçim Yasaları, Gediz Matbaası, Manisa, 1965, s. 10.

lariyle ilgili bütün yolsuzlukları şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçim tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur.⁸⁶

Yedi asil, dört yedek üyeden oluşan Yüksek Seçim Kurulu'nun tüm üyeleri, Yargıtay ve Danıştay gibi bağımsız yargı organları tarafından seçilmektedir. Böylece 1961 Anayasası, seçim güvenliğini sağlamıştır.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütüklerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun :

Kanun, seçmen kitlesinin bileşiminde "genel oy" esasını benimsemiştir. 8. maddeye göre; kısıtlı ve kamu hizmetinden yasaklı olanların dışında, herkese oy hakkı tanınmaktadır. Bunun istisnaları; silah altında bulunan er ve erbaşlar, askerî öğrenciler ve 21 yaşının altındakilerdir. Sözü edilen bu nitelikli yurttaşlar oy hakkından yoksundur.

Kanun, seçim propagandasının esaslarını da düzenlemiştir. 52. ve 56. maddelerde özellikle radyo yolu ile yapılacak propagandanın "zaman tayini", "müracaat yolları" ile konuşmaların şekli ve kimlerin konuşabilecekleri hususları düzenlenmiştir⁸⁷.

Kanun; seçim dönemi sırasında, başbakan ve bakanların yurt içinde yapacakları gezilerde makam otomobillerini kullanmamalarını, kamu görevlileri tarafından resmi törenle karşılanmamalarını ve uğurlanmamalarını hükme bağlamıştır. Bu düzenlemeler; iktidarda bulunan partinin, seçim döneminde "iktidar nimetlerinden" yararlanarak propaganda yapmasını önleme amacına yöneliktir.

Milletvekili Seçimi Kanunu :

Kurucu Meclis'te, milletvekili seçimlerinde hangi seçim sisteminin benimseneceği konusu uzun uzun tartışılmıştır. Bu tartışmalar sırasında nisbi temsil sistemini savunanlar; özellikle 1950'den sonra çoğunluk sistemi ile yapılan seçimlerin iktidar partisini çok güçlendirdiğini ve parlamentoda iktidarı denetleyecek güçleri zayıflattığını vurgulamışlardır. Nisbi temsil sisteminin halkoyuna bir ciddilik niteliği verdiği kesin fikir kutuplaşmaları yerine az farklı fikirlerin uyumlu bir bileşimini sağladığı, bu sistemin savunucularının ileri sürdüğü temel görüşler arasındadır.

⁸⁶ Ak: Algan, Ergül, a.g.e., s. 10.

⁸⁷ a.k., s. 77, 79.

Kurucu Meclis'te çoğunluk sistemini savunanların sayısı da az değildi. Bu konuda S.B.F. İdari İlimler Enstitüsü tarafından hazırlanan *Gerekçeli Anayasa Tasarısı*'nda, her siyasal grubun parlamentoda temsiline olanak veren bir seçim sistemini benimsemenin, Türkiye'nin siyasal gerçekleriyle bağdaşmadığı öne sürülmüştür. Siyasal parti sayısını arttıracak ve parlamentoda hükümetin kurulmasını sağlayacak bir çoğunluğun bulunmasını güçleştirecek "aşırı bir nisbi temsilin" uygun olmadığı savunulan tasarıda, nisbi temsile gidilmesi halinde, eski seçim çevrelerinin korunması öngörülmekte ve oylama hesabında d'Hondt sisteminin benimsenmesi salık verilmektedir⁸⁸.

S.B.F.'de, 1960'ın son aylarında düzenlenen Anayasa Seminerlerinde de bu konu ayrıntılı olarak tartışılmış; akademik çevreler istikrarlı bir hükümet oluşturulması için dar bölgesel çoğunluk sistemini, politikacılar ise nisbi temsili savunmuşlardır⁸⁹.

Bu tartışmaların sonunda, "Milletvekili Seçimi Kanunu" 'nun 1. maddesi ile nisbi temsil sistemi benimsenmiştir. 10. madde ile siyasal partilerin, seçilme yeterliğine sahip kişileri aday gösterebilmeleri için, en az 15 ilde örgütlenmiş, ya da T.B.M.M.'inde bir gruba sahip olmaları koşulu getirilmiştir⁹⁰.

Nisbi temsil sisteminin temel sorunlarından biri, kazanılan milletvekilliklerinin, siyasal partiler arasında nasıl paylaşılacağı konusudur. Yasanın gerekçesinde, partilerin aldıkları oyların değerlendirilmesinde, küçük partilerin sayısının artmasından endişe duyulduğu vurgulanmış ve büyük partilere prim veren barajlı d'Hondt sistemi benimsenmiştir. Yani, 1961'de kabul edilen "Milletvekili Seçimi Kanunu" açıkça güçlü partileri desteklemiş ve küçük partilere fazla şans tanımamıştır⁹¹.

14.7.1965 tarih ve 656 sayılı yasa ile yapılan değiştirme ile, 1965 seçimleri "milli bakiye" sistemine göre yapılmıştır. Bu sistem, barajlı d'Hondt sisteminin tersine olarak, küçük partilere de gelişme ve parlamentoda temsil hakkı vermektedir. Nitekim, 1965 seçimleri sonucunda, parlamentoya giren üç küçük parti, ülke düzeyinde geçerli oyların sadece % 3,3,5'ünü (herbiri) almışlardır. Bu üç parti-

⁸⁸ *Gerekçeli Anayasa...*, s. 89.

⁸⁹ Nermin Abadan, "1960 SBF Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt No: XVIII, Sayı: 2, Ankara, 1963, s. 262, 266.

⁹⁰ Abadan, *Anayasa Hukuku ve...*, s. 85.

⁹¹ a.k.,

den C.K.M.P., hiçbir ilde aranan katsayıyı doldurmadığı halde, ortak oylarla 11 milletvekilliği kazanmıştır⁹².

Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunu :

1961 yılında yürürlüğe giren bu kanun, Senato üyelerinin seçiminde çoğunluk sistemini benimsemişti. 15 ekim 1961'de yapılan ilk Cumhuriyet Senatosu seçimleri de çoğunluk sistemine göre yapılmıştır. Daha sonra 17.4.1964 tarih ve 447 sayılı kanun ile yapılan değişiklikle, Senato seçimlerinin de nisbi temsil sistemine göre yapılması karara bağlanmıştır. A.P. bu değişikliğin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurmuş, ancak bu başvuru reddedilmiştir⁹³.

Kanuna göre, Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin süresi altı yıldır. İki yılda bir Senatonun üçte biri, seçim yolu ile yenilenir. (md. : 4) Cumhuriyet Senatosuna, seçimle gelecek üye sayısı ise 150'dir (md. : 3)⁹⁴.

1965 Seçimleri ve Milli Bakiye Sistemi :

Daha önce de vurguladığımız gibi, 1965 yılında Kanunda yapılan bir değişiklikle, milli bakiye sistemi benimsenmiştir. Bu değişiklik; T.B.M.M.'inde, basında ve kamuoyunda çeşitli tartışmalara yol açmıştır.

III. İnönü koalisyon hükümeti tarafından 7 Ocak 1965'de T.B.M.M.'ne sunulan seçim yasası değişiklikleri arasında, 1965 seçimlerinde milli bakiye sisteminin benimsenmesi önerisi yer alıyordu. A.P. bu değişiklik önerilerine baştan itibaren karşı çıkmıştır. Tek başına iktidara gelmeyi planlayan A.P., küçük partilere parlamentoda temsil edilme olanağı veren milli bakiye sistemine karşı çıkarken, sistem Y.T.P. ve C.K.M.P. gibi küçük partiler tarafından hararetle istenmiştir. Bu arada ilginç bir nokta, bir başka küçük parti olan M.P.'nin, sistemin getirilmesini desteklemeyişidir⁹⁵.

Seçim kanununda değişiklik yapan ve milli bakiye sistemini benimseyen tasarı, T.B.M.M. Genel Kurul'unda C.H.P., Y.T.P., C.K.M.P., Tabii Senatörler ve Kontenjan Senatörlerinin oyları ile, 13 Şubat 1965'de kabul edilmiştir. Kanunda yapılan değişiklikler ile şu yeni esaslar getirilmiştir :

⁹² Abadan, *Anayasa Hukuku ve...*, s. 89.

⁹³ a.k.,

⁹⁴ Algan, Ergül, *a.g.e.*, s. 210-211.

⁹⁵ Abadan, *a.g.e.*, s. 92.

Milli bakiye sisteminin gerçekleştirilmesi için seçim sonucunda her ilde, geçerli oy sayısına göre hesaplanan baraj sayısını aşan partiler, bu sayı oranında doğrudan doğruya bir kısım milletvekilliklerini kazanmış olurlar. Bu sayıyı doldurmamış olan partilerin oyları ise şöyle değerlendirilir :

Bu oylar, daha önce uygulanan d'Hondt sisteminde olduğu gibi, baraj sayısını aşmış büyük partiler arasında yeniden bölüştürülme-yip, tüm seçim çevrelerini içeren "Milli Seçim Çevresi" içinde toplanır. Açıkta kalan milletvekillikleri sayısı, bu toplam sayı ile bölünür ve "Milli Seçim Sayısı" bulunur. Bundan sonra her partinin milli seçim çevresi içinde sahip olduğu geçerli oy sayısı, milli seçim sayısı ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür⁹⁶.

Milli bakiye sisteminin uygulandığı 1965 seçimleri sonucunda A.P., tek başına iktidara gelmiştir. Daha önce de vurguladığımız gibi nisbi temsil sistemi, parlamentodaki siyasal partilerin sayısını artırır ve bir partinin meclis çoğunluğuna dayalı hükümet kurma şansını azaltır. Nisbi temsilin bir türü olan milli bakiye usulü ise, sistemin bu etkisini daha da arttırıcı niteliktedir. Ancak buna karşın, 1965 seçimleri sonucunda A.P., Meclis'te tek başına hükümet oluşturacak bir çoğunluğa ulaşmıştır. Milli bakiye sisteminin uygulandığı bir seçimde, A.P.'nin nasıl olup da tek başına iktidara geldiğinin açıklanması konumuz dışıdır. Sadece bunun çok ender rastlanan bir durum olduğunu vurgulamakla yetinip, 1965 seçimi sonuçlarını verelim⁹⁷ :

Partiler	İl Seçim Çev.den			Milli S.Ç.			Toplam
	Alınan Oy	Çıkan M.V.	%	Alınan Oy	Çıkan M.V.	%	
A.P.	4.908.125	204	85	658.138	36	15	240
C.H.P.	2.675.808	102	76	589.433	32	24	134
C.K.M.P.	208.694	—	0	208.694	100	11	11
M.P.	582.710	6	19	457.004	25	81	31
T.İ.P.	276.100	2	13	235.872	13	87	15
Y.T.P.	346.476	3	16	293.385	16	84	19

1968 yılında seçim kanununda yapılan bir değişiklikle yeniden d'Hondt sistemine dönmüş ancak Anayasa Mahkemesi barajlı d'Hondt sistemini içeren hükmü iptal ettiği için (Anayasa Mahkemesi 3 4 ve 6.5.1968 E. 1968/15, K. 1968/13) barajsız d'Hondt sistemil, 1969'-

⁹⁶ Abadan, a.g.e., s. 92.

⁹⁷ a.k.

da bu sisteme göre yapılan seçimi tekrar A.P. kazanmıştır. Bu, Türkiye'de bir partinin, Meclis'te tek başına hükümeti kuracak miktarda çoğunluğa ulaşabildiği son seçim olmuştur. 1973 ve 1977'de gene d'Hondt sistemine göre yapılan seçimlerde hiçbir parti, Meclis'te tek başına hükümeti oluşturacak bir çoğunluğa ulaşamamıştır.

Nisbi temsil sisteminin parlamentodaki siyasal partilerin sayısını arttırdığı ve yeterli çoğunluğa dayalı bir hükümetin kurulmasını güçleştirdiği şeklindeki yargının doğruluk payı vardır. Ancak parlamentoda yeterli çoğunluğa dayalı bir hükümetin oluşmamasının tek nedeni, nisbi temsil sistemi değildir. Bunun temel örneği 1965 ve 1969 seçimleri ile 1973 ve 1977 seçimi sonuçlarıdır. İlk iki seçimde, hem de 1965 seçiminde nisbi temsilin küçük partilere en fazla prim veren milli bakiye türü uygulandığı halde, bir parti parlamentodan tek başına hükümet çıkartacak bir çoğunluğa ulaşmış, son iki seçimden sonra, bu olanak bulunamamış ve ülke koalisyon hükümetleriyle yönetilmiştir. 1973'te yapılan seçimin sonuçları şöyle olmuştur⁹⁸.

Partiler	Aldığı Oy	%	Kazandığı M.V. Sayısı
A.P.	3.197.897	29,8	149
C.H.P.	3.570.583	33,3	185
C.G.P.	564.243	5,3	13
D.P.	1.275.502	11,9	45
M.H.P.	362.208	3,4	3
M.S.P.	1.265.771	11,8	48
T.B.P.	121.759	1,1	1
Bağımsızlar	303.218	2,8	6

Parlamento çoğunluğuna dayalı bir hükümetin oluşmamasının nedenlerini biraz daha derinlerde, toplumsal ve siyasal gelişmede ve değişmede aramak gerekir. 1973 ve 1977 seçimleri sonucunda herhangi bir partinin tek başına iktidara gelememesinin önemli bir nedeni de toplumdaki parçalanma, bölünmedir. 1973 dünya petrol krizinin de etkisiyle, ekonomik bunalımın had safhaya ulaştığı ülkemizde, radikal çözümler öneren parti programları, bazı gruplara çekici gelmiş ve oylarını bu doğrultuda kullanmışlardır. Bu durum da oyların bölünmesi sonucunu doğurmuştur.

⁹⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, Ankara, 1974, s. 6-7.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de yeni bir anayasa, seçim yasası ve siyasal partiler yasası hazırlamak üzere bir Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Anayasa ve diğer yasalar, Kurucu Meclis’in Danışma Meclisi kanadınca hazırlanacak ve son karar organı olan Milli Güvenlik Konseyi tarafından benimsenirse, kabul edilip, yürürlüğe girecektir⁹⁹.

12 Eylül 1980’den önce, hiçbir partinin parlamentoda tek başına hükümeti oluşturacak bir çoğunluğa sahip olmamasından ötürü, ülkenin koalisyon hükümetleri ile yönetilmesi ve bunun sonucu olarak da siyasal yaşamdaki bunalımlara, hükümet bunalımlarının da eklendiği yaygın ve haklı bir kanıdır. O nedenle büyük bir olaslıkla, seçim yasasında parlamentodaki siyasal parti sayısını sınırlayıcı bir seçim sistemi getirilmesi düşünülmektedir.

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyelerinden Hikmet Sami Türk, Siyasi İlimler Derneğince düzenlenen “Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı” adlı sempozyuma sunduğu bildiriye, seçim sistemindeki aksaklığı düzeltmenin yolunun, onu “büyük partilere biraz daha prim verir” duruma getirmek olduğu görüşünü savunmuştur¹⁰⁰. Büyük partilere daha fazla prim veren nisbi temsil sisteminin bir türü, 1968 yılında Anayasa Mahkemesi’nin “demokratik hukuk devleti, seçimlerin serbestliği ve çok partili siyasal düzen ilkelerine aykırı” olduğu gerekçesi ile iptal ettiği barajlı d’Hondt sistemidir (Basit seçim sayılı baraj)¹⁰¹.

Baraj, bir partinin bir seçim çevresinden milletvekili çıkarabilmesi için alması gereken, yasa ile öngörülmüş en az oy miktarı ya da oranıdır. İki tür baraj söz konusudur: Basit seçim sayılı baraj ve yüzde oranlı baraj.

Basit seçim sayılı baraja göre, bir seçim çevresinde bir siyasal parti, o çevrenin daha önceden saptanmış basit seçim sayısı kadar oy almadıkça milletvekili çıkaramaz. Türkiye’de 306 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu” böyle bir baraj yöntemini kabul etmişti:

“Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının ‘o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis’

⁹⁹ Anayasa halkoyuna da sunulacaktır.

¹⁰⁰ Hikmet Sami Türk, “Seçim Sisteminde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Bazı Öneriler”, Türk Parlamentoculuğunun..., s. 373.

¹⁰¹ a.k., s. 374.

edilmiyor; hiçbir parti ve bağımsız adayın bu sayı kadar oy alması durumunda milletvekillikleri klasik d'Hondt sistemine göre paylaştırılıyordu. 1961 milletvekili seçimi böyle yapılmıştı."¹⁰² Ancak vurguladığımız gibi Anayasa Mahkemesi, bu hükmü "engelli seçim düzeni" olarak görmüş ve iptal etmişti.

Yüzde oranlı baraj yöntemine göre, bir siyasal partinin bir seçim çevresinden milletvekilliği kazanabilmesi için, o çevredeki geçerli oyların en az % 5 ya da % 10 gibi belli bir oranını alması gerekir.

Federal Almanya'da Bundestag (Federal Meclis) üyelerinin yarısı dar bölgeyi çoğunluk sistemine yarısı da d'Hondt sistemine göre seçilir. d'Hondt sistemine göre yapılan seçimde siyasal partilerin Bundestag'da üyelik kazanabilmeleri ilgili federe devletteki geçerli oy toplamının en az % 5'ini almaları koşuluna bağlıdır. F. Almanya'da Bundestag üyelerinin seçiminde izlenen bu yol, Weimar'a bir tepki olarak benimsenmiştir ve parlamentoda çoğunluğa dayalı bir hükümet oluşturmaya yöneliktir.

Hikmet Sami Türk, yukarıda sözünü ettiğimiz bildirisinde; temelde d'Hondt sistemine dayanan, ancak bu sistemin büyük partilere prim verme özelliğini daha da arttıran bazı önerilerde bulunmuştur. Hayli karışık hesaplamalara dayanan bu önerilerin ayrıntısına inmek çalışmanın kapsamını çok genişletecektir. Bu öneriler, parlamentoda çoğunluğa dayalı bir hükümet oluşturulmasını sağlama yönündedir. Ancak önerilerin sahibinin de vurguladığı gibi, bunun en büyük sakıncası yeni düşüncelerin, siyasal partiler aracılığı ile parlamentoda temsilini güçleştirecek nitelikleri taşımasıdır¹⁰³.

Aslında seçim sistemini saptamada temel sorun da budur. Çoğunluk sistemi, istikrarlı bir hükümet oluşmasını sağlamakta ama toplumdaki değişik görüşlerin parlamentoda temsil edilmesine olanak vermemektedir. Bu olanağı sağlayan nisbi temsil sistemi ise zaman zaman, istikrarlı hükümetlerin kurulmasını engellemektedir. "En adil veya makul haklı seçim sistemi diye bir şey aramak boşuna bir çaba olsa gerek. Bu sonuç olarak siyasi bir tercih işidir."¹⁰⁴

12 Eylül 1980 öncesinde istikrarlı bir hükümet kurulamamasının nisbi temsile karşı oluşturduğu tepki ile, hazırlanacak seçim ya-

¹⁰² Türk, a.g.m., s. 374.

¹⁰³ a.k., s. 399.

¹⁰⁴ Bu görüş Rona Aybay tarafından "Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı" adlı sempozyumda belirtilmiştir. Bkz.: Türk Parlamentoculuğu..., s. 403.

rasında, küçük partilerin parlamentoda temsilini iyice sınırlayacak bir seçim sistemi getirilebilir. Ancak bu hiçbir zaman 1950-60 arasında uygulanan ve açık haksızlıklara neden olan çoğunluk sistemi olmamalıdır.

Yukarıda sözünü ettiğimiz F. Almanya'daki Bundestag üyelerinin seçimi için uygulanan yöntem, yani çoğunluk ile nisbi temsilin birarada uygulandığı bir sistem ya da bunun bir benzeri, ülkemiz için düşünülebilir. Meclis üyelerinin yarısının dar bölgesel çoğunluk sistemine göre seçilmesi ile, istikrarlı bir hükümet oluşturacak parlamento çoğunluğunun oluşmasına yol açılabilir. Diğer yarısının ise, seçim çevrelerinde % 5 ya da % 10 barajı aşmak koşuluyla d'Hondt sistemine göre seçilmesi ile, toplumda belli bir oranda destek görmüş siyasal görüşlerin parlamentoda temsiline olanak sağlanabilir.

Hiç kuşku yok ki, adaletli bir seçim sistemini sağlamanın gereği, bir ülkedeki partilerin gerçek güçlerine uygun üye sayısı ile parlamentoda temsilini sağlamaktır. Yapılacak seçim yasasında, çoğunluk sisteminin "yarar" ilkesi ile nisbi temsil sisteminin "adalet" ilkesinin sentezinden oluşacak bir seçim sistemine gidilmesi, ülkemiz için en uygun yol olacaktır. Parlamento çoğunluğuna dayalı bir hükümetin oluşmasını sağlamak için, büyük partilere ve özellikle en çok oy alan partiye biraz daha fazla prim veren bir seçim sistemi, ülkemizin içinde bulunduğu koşullara uygun düşecektir. Böyle bir sistem, bir oranda küçük partilerin zararına olacaktır ama parlamentolar sisteme de işlerlik kazandıracaktır. Türk'ün vurguladığı gibi :

"Her halde seçim sistemimizin adalet ve yarar ilkelerini, özgürlük içinde siyasal örgütlenme hakkı buldukça geniş bir tabanın benimseyeceği ciddi düşünce akımlarını parlamentoda temsil edilme olanağından yoksun bırakmayacak, ama aynı zamanda parlamentoyu çalışmaz bir duruma getirmeyecek, hükümetlerin kurulmasını zorlaştırmayacak makul bir denge içinde tutmak zorunludur.

Seçim yasaları bizde ve başka ülkelerde sık sık değişen yasalardır. Demokratik düzeni bir çıkmazdan kurtarmak üzere seçim sisteminde bugünün gereklerine uygun bazı düzeltmeler yapmak, bütün bir geleceği ipotek altına almak değildir."¹⁰⁵

¹⁰⁵ Hikmet Sami Türk, "Nasıl Bir Seçim Sistemi?", A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: XXXVI, Sayı: 1-4, 1979, Ankara, 1981, s.

EK TABLO I

1950 SEÇİMLERİ

	C.H.P.	D.P.	C.M.P.	Bağımsızlar
Çoğunluk Sistemi (Seçimin yapıldığı sistem)	67	416	1	3
d'Hondt Sistemi	200	275	10	2

1954 SEÇİMLERİ

	C.H.P.	D.P.	C.M.P.	Bağımsızlar
Çoğunluk Sistemi (Seçimin yapıldığı sistem)	31	504	5	1
d'Hondt Sistemi	196	328	16	1

1957 SEÇİMLERİ

	C.H.P.	D.P.	H.P.	C.M.P.	Bağımsızlar
Çoğunluk Sistemi (Seçimin yapıldığı sistemi)	178	424	4	4	—
d'Hondt Sistemi	258	312	10	30	—

KAYNAKÇA

KİTAPLAR :

- ABADAN, Nermin, *Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.
- AKŞİN, Sina, *100 Soruda Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Gerçek Yayınevi İstanbul, 1980.
- , *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976.
- ALGAN, A. Şahap; ERGÜL, Teoman (Der.), *Türk Seçim Yasaları*, Gediz Matbaası, Manisa, 1965.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Seçim Sistemleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.
- BAŞGİL, Ali Fuad, *Seçim Sistemimizin Kıymeti ve Eksiklikleri*, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul, 1948.
- COTTERET, Jean Marie EMERL, Claude, *Seçim Sistemleri* (Çev: Tanju Gökçül), Gelişim Yayınları, İstanbul, 1975.
- DUVERGER, Maurice, *Siyasal Partiler* (Çev.: Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974 (II. Bası).
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer, *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976 (III. Bası).
- TANİLLİ, Server (Der.), *Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980.

MAKALELER :

- ABADAN, Nermin, "1960 SBF Anayasa Seminerlerinde Beliren Esas Düşünceler", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt No : XVIII, Sayı : 2, Ankara, 1963, s. 257-270.
- ALİYOT, Halim Tefvik, "Demokrasi ve Seçim Sistemleri", *Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1949, s. XII - LVIII.
- AYGEN, Cemal, "Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt : XVII, No : 1, Ankara, Mart 1962, s. 203-287.
- KOÇU, Reşad Ekrem, "Bizde Seçimlerin Tarihi", *Cumhuriyet*, 24-30 Eylül 1961.
- TÜRK, Hikmet Sami, "Seçim Sisteminde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Bazı Öneriler", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı*, Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, 1976, s. 365-400.
- , "Nasıl Bir Seçim Sistemi?", *Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt : XXXVI, Sayı : 1-4, 1979, Ankara, 1981, s. 39-82.
- VANDENBULCKE, "Seçim Kanunumuz Hakkında Belçika Seçim İşlerini Tanzim ve İdare Eden İçişleri Bakanı Genel Müfettişlerinden Hukuk Doktoru Vandenburg Tarafından Verilen Mütalâa", *Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı*, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1949, s. V-X.

DİĞER KAYNAKLAR :

- Başbakanlık Devlet Matbaası, *Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı*, Ankara, 1949.
- Cumhuriyet Halk Partisi Araştırma Bürosu, *Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme*, No : 7, Ankara, 1959.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, *1973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları*, Ankara, 1974.
- Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsünün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1960.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, *Hakimiyet Milletindir*, Ankara, 1973.